

VIEJO FERNÁNDEZ, XULIO (COORD.) (2012): *Estudios sobre variación sintáctica peninsular, 2012. Anexo III da Revista de Filoloxía Asturiana*. Uviéu: Universidade de Uviéu / Trabe, 188 pp.

Dende o seu nacemento, a dialectoloxía, entendida como o estudo da variación no espazo, centrouse nos fenómenos fonéticos, léxicos e morfolóxicos, deixando case de lado os que afectaban á sintaxe. Tamén a moderna lingüística variacionista se interesou pouco polos fenómenos de variación sintáctica. A crenza de que existía escasa diversidade sintáctica no seo dunha mesma lingua, e incluso entre linguas diferentes, e a dificultade para obter datos sintácticos mediante enquisa son as razóns aducidas adoito para xustificar a pouca atención que se lle ten prestado á sintaxe. Nos últimos anos, a situación está a se reverter e son cada vez máis os estudos que, dende perspectivas diversas, tentan deitar luz sobre a variación sintáctica nas diferentes linguas. Un bo exemplo é o libro *Estudios sobre variación sintáctica peninsular, 2012*, publicado como anexo da *Revista de Filoloxía Asturiana* e coordinado por Xulio Viejo Fernández.

Este volume contén seis artigos de autores diferentes que estudan, sobre todo, fenómenos sintácticos das linguas románicas. Un dos aspectos máis atractivos do volume é a presenza de traballos que incorporan unha perspectiva tipolóxica. É o caso do primeiro artigo, un traballo de Francisco Fernández-Rubiera ("La conexión germánico-románica: fenómenos matriz en contextos subordinados") no que se realiza un estudo dalgúns *fenómenos matriz* en diversas linguas, románicas (asturiano e castelán) e xermánicas (alemán, inglés e sueco). Os *fenómenos matriz* son un tipo de estruturas lingüísticas que non son posibles en contextos subordinados ou, dito á inversa, son construcións que se deben situar dentro dunha oración principal. As estruturas estudadas no traballo son:

- 1) o encabezamento por adverbio negativo (*Never before have prices been so high*) ou por participio (*Squatting in the corner was a spotted frog*) do inglés,
- 2) a éncise en asturiano (*Ayudástelu mucho*),
- 3) a colocación en segunda posición do verbo en alemán (*Er weiß nichts davon*) ou sueco (*Lena köpte inte en ny bok igår*) e

4) as construcións de "tópico colgante" en español (*Ese libro, puedes encontrar la receta en él*) e inglés (*This book, you can find the recipe in it*).

A pesar de que estes fenómenos non son posibles na maioría dos contextos subordinados (p. ex. **Digo que ayúdame*), e daí que sexan considerados fenómenos matriz, os verbos do tipo *dicir, crer, darse de conta*, etc. (i. e. os predicados asertivos) permiten a súa aparición en oracións subordinadas nas diferentes linguas (p. ex. *Luis se dio cuenta de que ese hombre, no se puede hablar con él*).

Para o autor, a explicación deste feito está en que "lo que caracteriza a las oraciones subordinadas seleccionadas por un predicado asertivo es que pueden estar encabezadas por el núcleo Fuerza" (p. 19) e, polo tanto, as estruturas obxecto de estudo poden ser analizadas coma se fosen oracións principais.

Tras unha prolxa explicación que segue os postulados da periferia oracional de autores coma Rizzi, Benincà e Poletto, o autor chega á conclusión de que todos eles poden seguir sendo considerados *fenómenos matriz*, xa que a súa aparición en oracións subordinadas está restrinxida a aqueles enunciados en que o predicado da oración principal é asertivo. Polo tanto, a aparición dos diversos *fenómenos matriz* en determinados contextos subordinados pódese explicar tanto nas linguas románicas coma nas xermánicas pola presenza dun predicado asertivo.

Tamén no caso do traballo de Anna Pineda ("Transitividad y afectación en el entorno lingüístico romance y eusquérico"), está presente o estudo de linguas de familias diferentes, o vasco, o castelán e o catalán neste caso. A autora presenta un traballo no que estuda a alternancia acusativo/dativo nos clíticos que acompañan, en catalán e castelán peninsular e americano, a verbos de transmisión da posesión (*pagar, roubar*...) ou de transmisión da información (*telefonar, escribir, contestar*...). É dicir, trata de explicar a razón da alternancia entre acusativo e dativo en exemplos coma *Juan le escribió / Juan la escribió e El jefe le pagó / El jefe lo pagó*. Os textos utilizados pola autora son de carácter xornalístico e literario e, na maioría dos casos, contemporáneos.

Mediante o estudo de numerosos casos de alternancia acusativo/dativo en castelán e catalán, a autora defende que a selección de

caso do clítico nestas dúas linguas depende do grao de afectación, é dicir, de “diferencias en la concepción del grado de transitividad semántica que caracteriza estas oraciones” (p. 43). Se os falantes consideran que o grao de afectación do complemento é alto, este tomará a forma de acusativo mentres que se consideran que non está tan afectado pola acción que expresa o verbo, este estará expresado como dativo.

A autora afirma tamén que é erróneo interpretar o fenómeno como laísmo ou loísmo xa que, segundo ela, dáse tamén fóra das áreas en que vigoran estes fenómenos. Ademais, a profesora Pineda, nunha interesante comparación, estuda como no caso do euskerá se produce unha alternancia similar ergativo/dativo e que se podería tamén explicar mediante a *teoría da afectación*.

A continuación temos dous artigos que se ocupan das linguas do occidente peninsular. O primeiro é o de Xulio Sousa Fernández (“Estrategias evidenciales y expresión de la fuente de información en gallego: los marcadores gramaticalizados”) e que aborda o estudo dunha serie de partículas denominadas como marcadores evidenciales e que se corresponden en galego coas formas *disque* e *seica*, tradicionalmente identificadas nas gramáticas como adverbios de dúbida.

Os marcadores evidenciales serven para expresar a fonte dunha proposición introducida polo emisor. En moitas das linguas do mundo a expresión deste contido realízase por medio de morfemas de uso obrigatorio. De feito, moitos lingüistas consideran que só neste caso se pode falar de expresión da evidencialidade. No entanto, o profesor Sousa manexa un concepto máis amplo de evidencialidade que entende que esta se pode marcar mediante “una serie de clases de palabras y de expresiones que muestran diferentes grados de obligatoriedad y gramaticalización” (p. 77).

Na contribución préstase especial atención ás partículas evidenciales que son “derivadas de un verbo *dicendi* y un complementador” (p. 82) coma o esp. *dizque*, gal. *disque*, port. *dizque*, ast. *diz que...* No caso do español e do portugués, *dizque* é usado maioritariamente en América e non nas variedades europeas. O profesor Sousa apunta á posibilidade de que o uso destes marcadores, habitual no castelán e portugués antigos, se vise favore-

cido polo contacto coas linguas indíxenas, xa que en moitas delas é obrigatoria a marcaxe da evidencialidade.

No que respecta ao galego, a partícula *disque* convive con *seica*, moito máis empregada e exclusiva en certas zonas do territorio coma a provincia de Ourense. Manexando textos de diferentes épocas, Xulio Sousa estuda os valores que expresa *disque* e tamén aspectos sobre a súa posición na cadea falada. O artigo remata cunha reflexión sobre a necesidade de coñecer máis sobre o proceso de gramaticalización deste tipo de partículas e sobre a variación *disque/seica* en galego.

O traballo de Víctor Lara Bermejo, pola súa banda, (“*Vocês por vós en el portugués europeo: un fenómeno en auge*”) céntrase no interesante, e pouco estudado, tema das formas pronominais de tratamento. O seu propósito é estudar a expansión da forma *vocês* no territorio portugués, que está a substituír á máis tradicional *vós*, e as concordancias que se producen entre estes pronomes e os clíticos e verbos que os acompañan.

Partindo dos datos do ALPI, o profesor Lara debuxa unha situación na que a *vós* é forma exclusiva do norte do país e das Beiras. Así mesmo, detecta no ALPI que o uso de *vocês* non sempre implica unha concordancia de terceira persoa senón que é posible atopar concordancias *semánticas* de segunda persoa. Dado que as enquisas para o ALPI no territorio portugués se realizaron entre os anos 30 e 50, o autor emprega os datos que fornece o CORDIAL-SIN para facer un estudo de cambio lingüístico en tempo real. O CORDIAL-SIN é un corpus de textos orais recollidos nos anos noventa a informantes do tipo NORM de todo o país. Comparando os datos deste corpus cos do ALPI, vese que *vocês* avanzou cara ao norte desprazando o antigo sistema *vós* (forma de non respecto) $\neq$ *vocês* (forma de respecto) por outro no que *vocês* é forma única. Ademais, tamén aparecen novas formas de tratamento non recollidas no ALPI e que expresan unha maior cortesía ca *vocês* como son *os senhores*, *vomecês*, *vossemecês...*

Con respecto á concordancia, neste artigo, Víctor Lara asume a proposta de Corbet (2006) e establece que existe unha concordancia sintáctica e outra semántica. No caso de *vocês* a concordancia sintáctica esixe que concorde con clíticos e formas verbais de 3ª persoa, xa

que é un pronome de terceira persoa. No entanto, pode concordar con clíticos e formas verbais de 2ª persoa cando non actúa como forma de respecto, xa que o seu referente é unha segunda persoa na realidade comunicativa (concordancia semántica).

O profesor Lara observa no CORDIAL-SIN e no ALPI que o clítico de obxecto é o máis susceptible de manter unha concordancia en segunda persoa, de maneira que se establece unha xerarquía pronome de suxeito/clítico de suxeito/verbo < clítico de obxecto (p. 103).

Neste traballo, o profesor Lara ofrece unha visión orixinal do tema e incorpora unha perspectiva teórica novidosa. Con todo, como advirte o autor, cómpre un traballo máis amplo que empregue unha metodoloxía específica e que faga posible un estudo completo sobre o tema. Na nosa opinión tamén sería interesante a) comprobar se existen condicionantes sociais, p. ex. a idade, que favorezan o uso de *vocês* e b) inquirir sobre se o uso de *vocês* como forma non cortés debilitou o seu carácter de forma de cortesía e se está a ser substituída por este motivo polas formas do tipo *os señores, vomecês, vossemecês*, etc.

Finalmente, atopamos dous artigos que estudan a variación sintáctica en Asturias, tanto na Asturias de fala galega coma na de fala asturiana. O primeiro deles é de Ramón d'Andrés ("Variación sintáctica na transición fronteira entre'l gallegoportugués y l'asturleonés. Averamiento a cinco trazos xeodiferenciales") e expón nel algúns dos resultados do proxecto ETLEN (Estudiu de la Transición Llingüística na zona Eo-Navia, Asturias). Este proxecto, dirixido polo profesor d'Andrés, consiste nun estudo dialectal da zona Eo-Navia que ten como obxectivo de facer unha descrición xeolingüística da área. Para isto, o equipo dirixido que el dirixe enquisou, en 40 puntos de Galicia e Asturias, a informantes maiores e cunha vinculación estreita co lugar no que viven.

O obxectivo deste artigo é observar a distribución na terra Eo-Navia de cinco variables de natureza sintáctica; cada unha delas conta con alomenos unha variante tipicamente occidental (galega) e outra oriental (asturiana). Pretende o autor determinar se a isoglosa da ditongación das vogais breves latinas coincide con isoglosas de tipo sintáctico.

Tendo en conta este obxectivo, só en tres dos casos se pode falar de coincidencia coa

isoglosa que, de maneira convencional, separa o dominio lingüístico galego do asturiano. Trátase do uso ou non do artigo na construción *en + casa* (*na casa/en casa*); da presenza simultánea ou non de reflexivo e CI en predicados co verbo *escaecer* (gal. *esquecer*) (*esqueceulle a chave / escaeciöse-y la llave*); e do uso ou non do artigo na expresión *a + veces* (*ás veces/a veces*). Nestes casos, tanto o uso do artigo coma a non presenza de reflexivo e CI é moito máis frecuente ao occidente do Navia ca ao Oriente.

No entanto, os outros dous fenómenos non coinciden coa isoglosa mencionada. Por unha banda, o uso de preposición co nome dos días da semana (*vén no~ao sábado / vien el sábado*), non ten unha distribución oeste/este senón, máis ben, norte-sur. Por outra banda, o uso do artigo cos nomes dos meses (*vén no abril / vién n'abril*), tampouco coincide co límite do Navia xa que *no abril* só se recoulle nun punto.

Isto significa, ao noso modo de ver, que a realidade dialectal da terra Eo-Navia é complexa e non se pode reducir o seu estudo a examinar ata onde chegan os trazos occidentais e os orientais senón determinar se hai dinámicas e fenómenos dialectais que son propios da área e non teñen continuidade en Galicia e Asturias. É unha boa noticia que haxa un proxecto que se interese especificamente por esta rexión para fornecer novos datos e explicacións sobre unha zona lingüísticamente tan rica e interesante.

O segundo traballo sobre o asturiano (e o galego), e o derradeiro artigo do volume, ten como autor a Xulio Viejo Fernández ("Determinación, especificidad e indefinitud en los determinativos asturianos"). O profesor Viejo realiza un estudo sobre os usos e funcións dos determinativos en asturiano. Para o autor, a clasificación das variedades asturianas, tradicionalmente delimitadas por fenómenos fónicos, pode ser reformulada tendo en conta variables sintácticas. Parte da base de que o asturiano occidental, que posúe *neutro de materia*, ten unha morfoloxía onde o elemento predominante é o xénero, en detrimento do número. O asturiano oriental, pola contra, tería un xénero "débil" e sería o número, o aspecto cuantitativo, o máis importante.

O paradigma dos determinativos asturianos componse de cinco formas partitivas (*dél,*

della, dello, dellos, delles) e de sete indefinidos (*algún, alguna, alguno, algunos, algunas, algo* e *daqué*). Segundo este autor, no occidente os partitivos son máis usados ca os indefinidos mentres que no oriente se dá a situación contraria. Dependendo do lugar en que nos atopemos, todos eles poden ter usos determinativos (*Comí dél queisu, Comí del.la sidra*) ou nominais (*Comí dél, Comí della*). Canto máis ao occidente máis frecuente é que os partitivos funcionen como determinativos e como nominais. En cambio, canto máis ao oriente, máis fácil é atopar os indefinidos en función determinativa ou nominal, incluso a forma *daqué*.

Mediante o estudo dos contextos de uso destes elementos lingüísticos nas diferentes variedades e deténdose naqueles aspectos que lle parecen máis relevantes, o profesor Viejo reflexiona sobre como se relacionan diferentes aspectos da morfoloxía e da sintaxe. A unha metade occidental de xénero “forte” correspóndelle unha maior riqueza de estruturas cuantitativas e partitivas mentres que na metade oriental, de número “forte”, é máis frecuente que os determinativos asuman en maior medida funcións de clasificación e determinación, propias da clase gramatical xénero.

Como se pode ver, a ordenación dos diferentes artigos segue un criterio lingüístico. Comézase por dúas contribucións que tratan aspectos en linguas diversas (os de Fernández-Rubiera e Pineda), séguenlle dous traballos sobre o ámbito occidental peninsular (os de Sousa e Lara) e pechan o volume dous estudos sobre a distribución de varios fenómenos sintácticos no territorio asturiano (os de D’Andrés e Viejo). Isto contribúe a darlle unha coherencia interna á obra que se vería reforzada pola presenza dunha introdución ou prólogo que servise de presentación e enmarcase as diferentes achegas.

En definitiva, os seis artigos son de interese non só para os especialistas en cada unha das linguas senón tamén para os que, desde diferentes perspectivas, se achegan ao tema da variación sintáctica xa que sinalan novos camiños, métodos e temas para o debate científico.